

Ю. О. Гарюнова

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, м. Харків

Мовні засоби вираження іронії в кінокритичних текстах

Гарюнова Ю. О. Мовні засоби вираження іронії в кінокритичних текстах. У статті розглядаються найширше використовувані засоби іронізування в кінокритичних статтях. Як досить перспективний засіб конструювання оцінних текстів іронічність експлікується шляхом висхідної та низхідної градації, за допомогою прийомів антитези, нанизування мовних засобів, паронімічної гри, а також твориться використанням графічних знаків, слів-тем, засобів інтертекстуальності. Через здатність виконувати маніпулятивну функцію іронія є невід'ємною ознакою сучасних засобів масової комунікації.

Ключові слова: *кінокритичний текст, кінокритик, реципієнт, іронія, оцінка, авторський стиль.*

Гарюнова Ю. О. Языковые средства выражения иронии в кинокритических текстах. В статье рассмотрены самые широко используемые средства иронизирования в кинокритических статьях. Как достаточно перспективное средство конструирования оценочных текстов ироничность эксплицируется путём выходящей и нисходящей градации, с помощью приёмов антитезы, нанизывания языковых средств, паронимической игры, а также создаётся посредством использования графических знаков, слов-тем, средств интертекстуальности. Возможность выполнять манипулятивную функцию сделала иронию неотъемлемой особенностью современных средств массовой коммуникации.

Ключевые слова: *кинокритический текст, кинокритик, реципиент, ирония, оценка, авторский стиль.*

Hariunova J. O. Linguistic means of expression in the cinemacritical texts. In the article the widest used means of ironisation in the cinemacritical contexts are considered. As rather perspective mean of construction valuation texts the ironisation is explicating by ascending and descending gradation, with help of antithesis reception, threading of linguistic means, paronymy game, and also is creating by using graphic means, words-themes, means of intertextuality. The ability to execute the manipulative function made the irony inalienable indication of modern facilities of mass communication.

Keywords: *cinemacritical text, film critic, recipient, irony, evaluate, author style.*

Час на зламі ХХ–ХХІ століття став періодом становлення інформаційного суспільства. За таких умов засоби масової комунікації (ЗМК) отримали унікальну можливість впливати на розум і почуття людей, на їхній склад мислення, критерії оцінок, мотивації поведінки тощо. Ідеться про медіатизацію життєвого простору людства [2:59]. Природна людська мова, взаємодіючи зі значною кількістю різноманітних немовних чинників, реалізується як особливий мовний код [1:24]. Проте мова мас-медіа є не лише репрезентантом глобальних змін у житті носіїв національної мови, а й часто одним із рушіїв цих змін. Ідеться про використання мовних засобів із прагматичною метою. Досить показовими в цьому плані є кінокритичні статті, а саме оцінні структури в цих текстах. Оцінне значення експлікується за допомогою різноманітних мовних засобів. Цікавим предметом дослідження є мовні засоби іронізування. Матеріали для роботи добиралися із тижневиків «Новинар», «Пані», «Український тиждень», «Країна», «Главред», журналів «TELECITY», «ШО», «Молоко».

Кіноанонс як своєрідна реклама рекомендованих для перегляду фільмів поступово займає все більше місця у спеціалізованих періодичних виданнях, тижневиках тощо. І це цілком закономірно, оскільки кінофільм як продукт певної творчої діяльності вийшов далеко за межі своєї традиційної форми збуту і став предметом широкого попиту систем комунікації, що мають інформативно-реklamний потенціал [5:2]. Проблематика кіноанонсу – одна зі складових проблем кінотексту, а відповідно, дискурсу і тексту в цілому, що не раз розглядалася як лінгвістами, так і представниками інших наук. Окремі компоненти німецькомовних кіноанонсів досліджували М. Ворошилова, О. Голованова, Ю. Колодна, В. Самбуєва. У російській славістиці О. Токмаков використав кінокритичні тексти як матеріал для роботи «Метонимия как средство прагматического воздействия: на материале французской кинокритики». Комплексний аналіз кінокритичних текстів здійснив А. Панченко в дослідженні «Лінгвістичні параметри кіноанонсу». Мета цієї роботи полягала у виявленні специфіки кіноанонсу як мовного твору, інтегрованій характеристиці його вербальних складових як засобів дії на адресата та описі основних видів російськомовних кіноанонсів шляхом розгляду їх структурного, семантичного, граматичного і функціонального аспектів [5:2]. Автор

простежив еволюцію теоретичних поглядів на поняття кінотексту та кіноанонсу, визначив жанрову приналежність кіноанонсу, розглянув лінгвістичні прийоми побудови досліджуваних текстів і обґрунтував їхню класифікацію. Науковець дає визначення поняття «кіноанонс». На його думку, це самостійний мовний твір, який містить у собі фрагментарну (часто з елементами інтриги) інформацію про запропонований до показу фільм, оформлений композиційно і синтаксично, і який має прагматичну установку на залучення уваги потенційного глядача до кінофільму, що анонсується. У лінгвістичному плані кіноанонс належить до системи стислих текстів, має ряд параметрів реклами, анотації, реферату і може бути кваліфікований як особливий жанр мовної творчості [5:3].

Наше дослідження є актуальним для української лінгвістики, адже до цього часу україномовні кінокритичні статті не ставали об'єктом наукових студій. Розглянуті вище філологічні доробки інших учених стосувалися текстів кіноанонсів, відібраних із періодичних видань, текстових супроводжень до відеокасет і компакт-дисків. Ми ж звертаємося до аналізу кінокритичних статей. Це поняття є ширшим за поняття кіноанонсу і включає його в себе. Кінокритичні тексти можуть бути частиною будь-якої іншої статті. Головна їх особливість – експлікація оцінного значення. У такий спосіб передається ставлення автора текстового фрагмента до обговорюваного кінопродукту. Для подібних текстів характерна наявність прагматичних настанов. Так відбувається вплив на ціннісні орієнтири реципієнтів та маніпулювання цільовою аудиторією. Широко використовуються з такою метою у досліджуваних текстах засоби іронізування.

Іронія віддавна є предметом дослідження й опису учених та мислителів. Перші спроби пояснити іронію знаходимо ще в античних авторів: Платона, Аристотеля, Цицерона та інших. Сократ розумів іронію як відгомін мудрості безсмертних богів, що ніколи не сприймають життя всерйоз, акт свободи особистості [3:330]. Розтлумачення змісту поняття «іронія» у певні історичні періоди було пов'язане із різним світовідчуттям. В античності провідного значення набула трагічна іронія, у добу Відродження – насмішкувата, у романтиків та їх послідовників – песимістична та нігілістична [7:37].

Формально-логічну специфіку іронії описав О. Лосєв: «Іронія, на відміну від обману, не просто приховує істину, але й виражає її, тільки особливим інакомовним чином. Іронія виникає тоді, коли я, бажаючи сказати «ні», кажу «так», і водночас це «так» я кажу лише для вираження і виявлення мого щирого «ні». Мое «ні» не залишається самостійним фактом, але воно залежить від вираженого «так», потребує його, стверджує себе в ньому і без нього не має жодного значення» [3:330].

Із розвитком нових наукових дисциплін, виникненням нових підходів у літературознавстві, мовознавстві, філософії, культурології до проблем пізнання дійсності та осмислення місця людини в ній наприкінці XIX та у XX столітті увага до вивчення іронії та причин її використання значно зросла. Так, Н. Непійвода вважає іронічність «ознакою часу», що наприкінці XX століття проникла в усі сфери суспільного життя, але серед її причин насамперед називає інформаційний вибух, з одного боку, і обмежену здатність людини переробити величезний потік інформації – з другого [4:137].

На сьогодні із проблем іронічного комізму маємо солідну теоретичну базу філософсько-культурологічних (М. Бахтін, Ю. Боров, Б. Дземідок, Р. Семків, А. Щербина, В. Пігулевський, Л. Мирська, Р. Рорті, В. Янкелевич тощо) та лінгвістичних (Т. Андрієнко, К. Гулий, І. Білодід, Ю. Лотман, Д. Шмельов, С. Походня, Г. Приходько, О. Тараненко, О. Шонь, В. Санников тощо) студій. Узагальнюючи різні підходи до іронії як філософсько-естетичного та лінгвістичного феномена, О. Калита дає таку дефініцію поняття: «Це форма комізму, яка виражається в емоційно-оцінному естетичному суб'єктивованому ставленні до дійсності, характеризується багатоплановою структурою вираження, за відносної рівноправності цих планів, амбівалентності, здатності до двонаправленості й специфічності емоційного переживання... Вона виступає опозиційною категорією до піднесеного й модифікації патетичного. Патетика пов'язана з маніфестуванням упевненості, переконаності у своїй правоті, з претензіями на репрезентацію вищих соціальних і навіть божественних сил, присвоєнням імперативно-примусових функцій. У боротьбі з нею іронія набула антиінформативної функції» [2:69]. Дослідженням іронії у сфері когнітивної лінгвістики цікавиться Г. Яновська [8], способи реалізації іронії у структурі речення розглянула Ю. Пацаранюк [6]. Проблема функціонування демінутивів з іронічним позитивним і негативнооцінним забарвленням у різних стилях мови висвітлено у працях Л. Дідківської, Л. Родніної, Т. Космеди, зокрема у газетних текстах емотивно-оцінні демінутиви як засіб вираження іронії дослідила О. Федоренко [7].

Дослідження мовних засобів вираження іронії в кінокритичних текстах до цього часу не ставало предметом наукових студій, що підкреслює актуальність нашої роботи.

Використання засобів іронії в кінокритичних статтях може мотивуватися тим, що автори статей намагаються дотримуватися певних професійних норм етики. Іронія стає мовним інструментом для творення одночасно коректного і правдивого тексту. Іронічність може ставати особливістю індивідуального стилю автора.

Кожний фестиваль гарний для глядача тим, що є зібраними вершками усього кінопроцесу. Звісно, вершками на думку відбіркової комісії. Селекція полегшує глядачу життя. Проте професіонала ставить перед фактом вже зробленого за нього вибору. А це нагадує чи то цензуру, чи то пак пластичну операцію – справжнього обличчя кіно не побачиш, всі зморшки, всі деформації старанно видалені. Івано-франківський фестиваль вдався до радикального і явно новаторського кроку – показати все, що прислали на фестиваль. Тому 65 фільмів хронометражем до 10 хвилин утворили найбільшу і найпарадоксальнішу суміш, яку організатори і не намагалися розділити і якось підсолити... [ШО. – 2008. – № 11].

Автор прямо висловлює негативну оцінку кінофестивалю, використовуючи суцільну іронічність як основну ознаку власного стилю. Іронічну функцію виконує порівняння цензури із пластичною операцією, а добірки фільмів із парадоксальною та непідсолоною стравою. Тотальна іронічність авторського стилю є засобом індивідуалізації. У такий спосіб кінокритик доводить свою винятковість.

Одним із прийомів конструювання кінокритичного тексту є висхідна градація іронічності.

Сміх над трьома придурками покликаний, очевидно, звільнити публіку від власних комплексів. Самі ж підлітки сміються над великим бюстом, напиваються, блюють, потрапляють у незручні ситуації. Якщо вам це близько – ідіть і дивіться [Новинар. – 2007. – № 6].

Відзначаємо прийом діалогічного викладу думок автора, тобто уявного, ілюзорного діалогу із потенційним глядачем. Автор не сприймає критикований фільм позитивно, що і намагається висловити за допомогою іронії. Чітко проглядається намагання нав'язати особисту думку про стрічку, скорегувати чи навіть змінити смаки реципієнтів.

Іронічна стрічка Немеску – про конфлікт культур: потяг з американськими військовими став заручником румунських бюрократів. Місцеві жителі висловлюють американцям «Fuck Bill Clinton!», потім випивають з ними чарчину, молоді румунки кохаються з американськими солдатами... [Новинар. – 2007. – № 9].

У цьому прикладі ми також простежуємо градацію іронічності. Іронія створюється засобом цитати, що, напевне, передає дещо гіпертрофовано позицію дійових осіб. Засобом іронізування є і зменшено-пестлива форма іменника *солдатики*. Ефект підсилюється шляхом прямої констатації іронічності стрічки.

Ще одним прийомом творення оцінного значення є антитетичне сполучення в межах складного синтаксичного цілого речень, які фіксують різнополюсні оцінки. Саме на основі цього контрасту і виникає іронічність.

Раніше у фільмі треба було розібратися, хто принц, а хто бідняк. Сьогодні ж вважається, що найкумедніше – дізнатися, хто гомосексуал, а хто лише вдає з себе такого [Новинар. – 2007. – № 6].

Автор досягає зниженості інтелектуального змісту фільму, констатує це через контраст. Зниженість оцінки інтенсифікується номеном *найкумедніше* у поєднанні з лексемою *гомосексуал*.

Селеві потоки румунського «мила» насуються на глядачів «1+1» з шаленою силою. Цілих двісті серій! І ніякої тобі візуальної втіхи! Усього цього мила вам вистачить аж на рік! [TELECITY. – 2007. – № 3].

Іронічність тексту створюється шляхом нанизування різних мовних засобів. Лексема *милу* має негативну конотованість, що підсилюється словосполученням *селеві потоки*. Інтенсифікує зниженість констатація кількості серій та часового проміжку, прогнозованого для їхньої трансляції. До того ж автор прямо висловлює негативну сенсорну та естетичну оцінку серіалу. Показовим є використання графічних засобів – знаків оклику. У такий спосіб виражена оцінка інтенсифікується. Всі згадані засоби використані з метою вплинути на опонента, налаштувати його на негативне сприйняття кінопродукту, тобто виконують персуазивну функцію.

Графічним засобом, що активно використовується з метою іронізування, є лапки.

У фільмі багато гламуру і пафосу, «зірок» та світських левів. Інакше кажучи, тих, хто щодня цей «глянець» створює. Усе це «братерство» столичного шикі і шоку (багатьох артистів ви побачите у досить несподіваних амплуа) Кончаловський оздобить іронічною кінообгорткою [TELECITY. – 2008. – № 10].

Носіями зниженої естетичної оцінки є номени *гламур*, *пафос*, *шик*. Автор вдається до використання лапок як засобу творення іронічності: «*братерство*», «*глянець*», «*зірки*». Спостерігаємо використання іронічної паронімічної гри «*шик-шок*». Засобом творення оцінного значення є метафори «*зірки*» та *світські леви*. Всі названі засоби підпорядковуються такому собі слову-темі – *глянець*. Лексема негативно конотована. Проте знакового смислу набуває ім'я В. Кончаловського, що стає маркером високої якості фільму.

Іронізуючи, автори кінокритичних статей вдаються до використання засобів інтертекстуальності.

Жорстоке покарання впаде на людство, якщо воно не припинить займатись самознищенням (налякали їжака..., ще й вкотре!). Земляни винаходять речі, які шкодять Всесвіту. Адже думати, що наші діяння лише нам боком полізуть, уже не модно. Посланці Всесвіту вирішують звільнити планету Земля від нещасних імбіцилів – тобто від людей. Але у нас є Кіану Рівз, він же Нео, він же екзорцист Константин, який врятує і Землю, і Всесвіт, і стрічку разом, бо краси у широкому смислі вам не побачити... [ШО. – 2008. – № 12].

Створюючи іронічний текст, автор статті використовує трансформований фразеологізм. Описуваний сюжет стрічки має відсилання до інших фільмів, тобто є банальним, шаблонним, що підкреслює і сам автор. Імена *Кіану Рівз*, *Нео*, *Константин* є прецедентними. Реципієнт має опиратися на фонові знання, щоб правильно розтлумачити функцію головного героя стрічки. Загалом же оцінка стрічки є негативною, що фіксує останнє речення.

Автори кінокритичних статей, іронізуючи, можуть вдаватися до експлікації образу уявного глядача. У такий спосіб виникає відчуття віртуальної комунікативної ситуації. Цей прийом є засобом розмежування ціннісних пріоритетів на прийнятні і неприйнятні, «свої» і «чужі».

Що французам дивина, те для нас норма життя. Сюжет про дівчину, яка живе за рахунок заможних чоловіків. Для українців стрічка цікава хіба що красивою картинкою і комедією ситуації. Прихильників великих очей Одрі Тоту картина, звісно, порадує [Новинар. – 2007. – № 9].

Автор наголошує на банальності кінострічки, примітивності сюжету. При цьому він трансформує відомий фразеологізм, тобто до засобу інтертекстуальності. Кінокритик таким чином іронізує. Іронія стає засобом розмежування естетичних пріоритетів на «свої» і «чужі», тобто неприйнятні, яскраво виділяється культурна опозиція двох соціальних груп – українців і французів. Так конструюється негативна оцінка стрічки. Але ця негативна оцінка частково нейтралізується шляхом використання імені *Одрі Тоту*, адже для її прихильників фільм буде цікавим. Засобом репрезентації особистих культурних пріоритетів є опозиція двох груп глядачів. Тобто кінокритик вдається до експлікації цих узагальнених уявних образів для того, щоб висловити негативну оцінку стрічки.

Ми розглянули широко використовувані засоби іронізування в кінокритичних текстах. Це тотальна іронічність авторського стилю, градація іронічності, використання прийомів антитези, нанизування мовних засобів, паронімічної гри. Іронічність може створюватись через використання графічних знаків, слова-теми, засобів інтертекстуальності. Особливим засобом є експлікація образів потенційних глядачів та розмежування ціннісних пріоритетів на «свої» і «чужі». Отже, іронізування є досить перспективним засобом конструювання оцінних текстів. Адже, окрім невимуженості стилю, легкості сприймання, надає тексту рис авторської індивідуальності та винятковості. Іронія допомагає тримати професійну етику та субординацію. Іронічний текст є своєрідним мовним кодом, для розуміння якого потрібно спиратися на солідну базу фонових знань. У такий спосіб відбувається просіювання кола потенційних глядачів. Оперуючи широким колом мовних засобів експлікації, іронія активно функціонує на різних мовних рівнях. Здатність виконувати маніпулятивну функцію зумовила широке використання іронічних засобів у мас-медійних текстах, а іронію зробила невід'ємною ознакою сучасних ЗМК. Дослідження механізмів її експлікації дає змогу простежити зв'язок між мовною одиницею та свідомістю реципієнта, глибше проаналізувати регулювання ціннісних настанов адресата в комунікативній ситуації. Такі наукові студії є актуальним як у контексті розроблення проблем аксіологічної прагматосемантики, так і проблем сучасних медіа-комунікацій взагалі.

Література

1. Бацевич Ф. С. Вступ до лінгвістичної генології : [навч. посіб.] / Ф. С. Бацевич. — К. : «Академія», 2006. — 248 с.
2. Калита О. М. Лінгвістична сутність іронії та семантичні механізми формування іронічного смислу / Оксана Калита // Українська мова. — 2006. — № 2. — С. 67—74.
3. Кудрявцева Л. О. Сучасні аспекти дослідження мас-медійного дискурсу: експресія – вплив – маніпуляція / Л. О. Кудрявцева, Л. П. Дядечко, О. М. Дорофєєва, І. О. Філатенко, Г. А. Черненко // Мовознавство. — 2005. — № 1. — С. 58—67.
4. Лосев А. Ф. История эстетических категорий / А. Ф. Лосев, В. П. Шестаков. — М. : Высшая школа, 1965. — 425 с.
5. Непийвода Н. Ф. Стилiстичний аспект масової комунікації / Н. Ф. Непийвода // Наукові записки Інституту журналістики. — Том V. — Факультет соціології та психології. — К. : Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2004. — С. 133—140.
6. Панченко С. А. Лінгвістичні параметри кіноанонсу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філ. наук : спец. 10.02.02 «Російська мова» / С. А. Панченко. — Дніпропетровськ, 2008. — 20, [1] с.

7. Пацаранюк Ю. М. Способи реалізації іронії у структурі речення : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Ю. М. Пацаранюк. — Чернівці, 2006. — 20 с.
8. Струць Р. Різновиди іронії / Р. Струць // Наукові записки національного університету «Києво-Могилянська академія». — Т. 4. — Філологія. — К., 1998. — С. 37—42.
9. Федоренко О. Емотивно-оцінні демінутиви як засіб вираження іронії у газетних текстах [Електронний ресурс] / О. Федоренко. — Режим доступу до журн. : <http://journlib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=2044>.
10. Яновська Г. В. Фреймова репрезентація іронії в пресі (на матеріалах української, російської, польської та англomовної преси) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.15 «Загальне мовознавство» / Г. В. Яновська. — Донецьк, 2006. — 20 с.